

Rotterdams plein: een verschil van dag en nacht

NEDERLANDSE STADSHARTEN IN ERE HERSTELD

Zuidas: 'Nieuw Amsterdams Peil'

CONTOUR STRAATBAKSTEEN

FORUM OVER
RUIMTELIJKE INRICHTING
AUGUSTUS 2010

#23

INHOUDSOPGAVE

4 / 7

Klaas de Boer, Directeur Zuidas Amsterdam, beschrijft de visie achter 'the new creative city' langs de Ato. "De Zuidas concurreert met Berlijn en Milaan – steden met een eigen signatuur en een grote creatieve en economische potentie."

8 / 11

Drie onderwijsinstellingen in Rotterdam, verbonden door een ruimte patio. Straatbakstenen scheppen een exclusieve, eigentijdse sfeer die tegelijkertijd warm en ongedwongen is. De plek om elkaar te ontmoeten.

12 / 14

Waar ligt de toekomst van de straatbaksteen? Onder de laatste trends en ontwikkelingen bevinden zich nieuwe ontwerpmogelijkheden en hypermoderne productietechnieken. Duurzaamheid blijft daarbij de verbindende factor.

15

De Commissaris van de Koningin in Fryslân, J.A. Jorritsma, brengt een ode aan de baksteen. "Ik ben blij dat de straatbaksteen in de binnenstad van Leeuwarden is behouden."

16 / 21

Hollands glorie: een benaming waarop de straatbaksteen zeker recht heeft. In het centraal thema deze keer aandacht voor drie steden die met hulp van gebakken straatsteen de oude glorie van hun typisch Nederlandse binnensteden nieuw leven inblazen: Den Helder, 's-Hertogenbosch en Waalwijk.

22 / 23

Een nieuwe Stenen & Groen. Domaine Cauberg, een zorghotel in Zuid-Limburg. Gelegen in een oud klooster, gaat het nagenoeg op in de fraaie omgeving. Heukelom Verbeek ontwierp de buitenruimte, die van functionele gebruikruimte via prachtige tuinen overgaat in het omringende landschap.

24 / 27

'Welke speerpunten op het gebied van ruimtelijke ordening moet het nieuwe regeerakkoord bevatten?' Drie opinielidder, Jan Pronk (voormalig VROM-minister), Frits Palmboom (stedebouwkundige) en Ruud van Heugten (gedeputeerde provincie Noord-Brabant) spreken zich uit.

28 / 31

Blankensgoed in Voorthuizen en het uitbreidingsplan Zuidbroek in Apeldoorn staan centraal in de twaalfde aflevering van Straatbaksteen in nieuwbouwwijken. Blankensgoed gaat voor een tijdloos karakter, Zuidbroek staat in het teken van veelzijdigheid.

COLOFON

Contour Straatbaksteen is een uitgave van de Stichting Promotie Straatbaksteen. Het tijdschrift wil een forum en inspiratiebron zijn voor alle professionals betrokken bij de ruimtelijke inrichting in Nederland.

Coverfoto: De Promenade, Waalwijk

Redactie

Dick Tommel (hoofdredacteur),
Tanja Bongers, Ewald van Hal,
Michiel Nieuwenhuys, Fenke Paus,
Christa Hendrix, Sander Videler,
Armand ten Voorde en Erik Zijlstra

Raad van Advies

Peter van Beek (Voorzitter van het OBN-sectiebestuur werkgevers), Margot van Niele (directeur Kalliste Woningbouwontwikkeling), Willem van der Made (directeur Stadsontwikkeling gemeente 's-Hertogenbosch) en Jan Stigter (stedenbouwkundige Dienst Ruimtelijke Ordening gemeente Amsterdam)

Stichting Promotie Straatbaksteen

Postbus 155, 6880 AD Velp
T 026 - 3845641, F 026 - 3845631
E info@straatbaksteen.nl
I www.straatbaksteen.nl

Bladmanagement

Van Zandbeek communicatie & creatie,
Christa Hendrix en Fred Wijers

Vormgeving

Van Zandbeek communicatie & creatie,
Esther van Gompel

Teksten

Guus van Rijswijk, Jitse Talsma, Sander Videler
en Armand ten Voorde

Fotografie

Picture Productions, Vincent Boon (p. 4, 7 en 25), Zuidas Amsterdam / Doriann Kransberg Stadsarchief (p. 6), Provincie Fryslân (p. 15), Wienerberger (p. 12, 13 en 14), CRH Clay Solutions (p. 13 en 14), Joep Lennarts (p. 26), Dida Muller (p. 27)

Overname uit Contour Straatbaksteen is toegestaan met bronvermelding.

INNOVATIE EN BEHOUD

Wat innovatiekracht betreft, scoort Nederland in vergelijkende onderzoeken meestal matig. Dit bevestigt het beeld van een land waarin je al gek genoeg doet als je gewoon doet en waarin je je hoofd niet te ver boven het maaiveld zou mogen uitsteken. Er zijn echter een aantal gebieden waarop Nederland internationaal gezien excelleert. Architectuur, en in mindere mate ruimtelijke ordening, vormt zo'n gebied.

De verklaring hiervoor is niet ver te zoeken. In een van de dichtst bevolkte deltagebieden van de wereld, is innovatie op elke vierkante meter een *must*. Zonder groot te denken zouden we de huidige verwevenheid van zoveel verschillende mensen en zoveel verschillende functies nooit tot stand hebben gebracht. Zonder onze vernieuwingsdrang zou onze bebouwde omgeving er waarschijnlijk heel anders uitzien: minder coherent, minder spannend, van mindere kwaliteit.

Ook op het gebied van bestrating zijn we onze tijd vooruit. Dat geldt niet alleen nu, maar dat gold evengoed een paar honderd jaar geleden, toen de verstedelijking in ons land naar de toen geldende maatstaven ver gevorderd was. In de gouden eeuw werden onze stadscentra voorzien van een vloer van straatbaksteen – een vloer die zo robuust is gebleken dat zij de tand des tijds in veel gevallen heeft doorstaan. Over duurzaamheid gesproken!

Dit begrip – duurzaamheid – geldt momenteel als het brandpunt waarop alle innovaties, ook die van de baksteenfabrikanten, zich richten. In dit nummer kunt u lezen over de vernieuwingen op het gebied van straatbaksteen, bestrating en openbare inrichting in het algemeen. Hierbij valt één ding op: onze vernieuwingsdrift op het gebied van bestrating is nooit ten koste gegaan van de traditioneel sterke kwaliteiten van de straatbaksteen. Op het eerste gezicht ziet een moderne baksteen er identiek uit aan een baksteen van pakweg honderd jaar geleden. Dezelfde mooie uitstraling en dezelfde natuurlijke kleur. Met één belangrijk verschil: achter dit tijdloze imago gaan een product en productieproces schuil die hun tijd ver vooruit zijn. *Made in Holland*. Op het gebied van straatbaksteen blinken we in ieder geval uit.

Dr. D.K.J. Tommel

Voorzitter Stichting Promotie Straatbaksteen

“Openbare inrichting volgens Puccinimethode”

INTERVIEW

Klaas de Boer, directeur Zuidas Amsterdam, met op de achtergrond de bakstenen torens van 'Symphony'.

ZUIDAS AMSTERDAM DIRECTEUR KLAAS DE BOER

De Zuidas: ‘Nieuw Amsterdams Peil’

Op de dag dat de Volkskrant kopt dat de Noord-Zuidlijn, na alle tegenslag, de Bijenkorf veilig is gepasseerd – ondergronds wel te verstaan – vertelt Klaas de Boer, directeur van Zuidas Amsterdam, over zijn visie van een andere ondergrondse: de A10.

De A10, tenminste het deel ter hoogte van de Zuidas, ondergronds? “Ja.” De Boer heeft een duidelijke mening over de verdere ontwikkeling van de Amsterdamse Zuidas. Aan de manier waarop hij zijn ideeën – concreet en realistisch – op tafel legt, merk je zijn betrokkenheid bij de Zuidas.

“Geen kantoorwijk, maar een nieuw stuk van levendig Amsterdam”

Voor hem is de Zuidas dan ook meer dan een verzameling hoge en markante gebouwen langs de hoofdstedelijke ring. Het gebied, dat sinds 1994 volop in ontwikkeling is, vormt een nieuw, volwaardig onderdeel van zijn geliefde geboortestad.

NIEUWE FASE VOOR DE ZUIDAS

Voor de Zuidas is een nieuwe fase aangebroken. De komende jaren zal dit *eyecatching* deel van Amsterdam nog meer bij de stad worden betrokken. Niet als de kantoorwijk die het nu is, maar als een gebied waar naast gewerkt, ook gewoond, gedineerd, gewinkeld en doorheen geslenterd wordt. In principe bestemd voor alle Amsterdammers, maar de ambities van de Zuidas reiken boven de hoofdstad uit. “We concurreren met de Zuidas met steden als Milaan en Berlijn.” Dit zijn de referentiesteden voor de Zuidas: levendige, creatieve steden met een geheel

eigen karakter als uitstekende setting voor het internationale zakenleven. Maar Zuidas Amsterdam heeft nog twee streepjes voor op andere Europese steden: nabijgelegen groengebieden – zelfs met de fiets gemakkelijk te bereiken – en een belangrijke internationale luchthaven op zes minuten afstand met de trein.

Er moet nog wel het een en ander gebeuren. Drie miljoen kubieke meter nieuwe bebouwing is voorzien. “Eén miljoen voor zakelijk vastgoed, één miljoen voor voorzieningen en één miljoen voor wonen.” Wil aan deze laatste functie – wonen – op goede wijze invulling gegeven kunnen worden, dan gaan in het ideale scenario de A10 en de naastliggende trein- en metrosporen ondergronds. Medio 2011 wordt hiervoor een nieuwe stap gezet: dan zullen Rijk en Gemeente Amsterdam een voorlopig besluit nemen over het plan van een ondergrondse, platte tunnel. “Lang niet zo *sophisticated* als het eerste ontwerp – dat was veel te duur. Maar eenvoudiger en daardoor te betalen.” Deze nuancering tekent niet alleen de directeur van Zuidas, maar ook de grondtoon van ‘zijn’ project: ambitieus, maar met realiteitszin. Geen overbodige luxe in deze zware economische tijden.

DINEREN MET UITZICHT OVER DE STAD

Als De Boer zich tot bespiegelende vergezichten laat verleiden, dan ziet hij de Zuidas over vijf jaar als een verlengstuk van de aangrenzende Beethovenstraat. “Even levendig en divers.” Liefst ook met meer diversiteit in het soort bedrijven. Met niet langer slechts banken en juristen die de boventoon voeren. “Met de vestiging van het hoofdkantoor van Akzo Nobel is hiertoe een belangrijke stap gezet.” De Zuidas geldt dan, meer nog dan nu, als een springplank naar de Westeuropese markt voor bijvoorbeeld Aziatische bedrijven. “Zij beginnen >

Maquette Zuidas Amsterdam

CURRICULUM VITAE

Klaas de Boer (1950), directeur Zuidas Amsterdam, werkte na zijn studie stedenbouw aan de TU Delft binnen Amsterdam in verschillende functies op het gebied van stedenbouwkundig ontwerp en projectleiding. Sinds 1997 was De Boer directeur van de dienst Ruimtelijke Ordening. Tussen 1997 en 2007 was hij ambtelijk eindverantwoordelijk voor de ontwikkeling van IJburg. Sinds augustus 2009 is De Boer directeur van de Zuidas.

hun *start-up* in een hotelkamer hier en groeien door naar steeds meer ruimte.” Om in de behoeften van internationale zakenmensen en andere bezoekers tegemoet te komen, heeft de Zuidas een hoogwaardig en veelzijdig horeca- en retailaanbod. “Bezoekende *celebraties* in Amsterdam gaan in 2015 ’s avonds dineren in de Zuidas, met uitzicht over de stad”, hoopt De Boer.

TOPKWALITATIEVE OPENBARE RUIMTE

Om deze ambities te verwezenlijken is een topkwalitatieve openbare ruimte van groot belang. “Op het eerste gezicht wordt de Zuidas getekend door architectuur met een internationale allure. Het gebouw ‘The Rock’, in het Mahlerkwartier, is hier een voorbeeld van.” De gebouwen – van glas, staal, baksteen en natuursteen – voldoen alle aan de hoogste criteria voor duurzaamheid: ‘BREEAM

excellent’. Ze zijn niet alleen ‘groen’ van binnen, maar ook van buiten: daktuinen torenen boven het straatbeeld uit. Dat straatbeeld wordt spaarzaam ingekleurd. Een eenduidige en ingetogen inrichting siert het straatbeeld van de Zuidas, met hier en daar een uitschieter. “Op markante plekken in de openbare ruimte investeren we extra in de kwaliteit, bijvoorbeeld in de vorm van kunst.” Als voorbeeld noemt De Boer het Zuidplein, de entree naar het WTC en Station Zuid. Het ruime plein is bekleed met hoogwaardige materialen en rijkelijk voorzien van bomen die, als opvallend detail, wortelen in bakken die in het plafond van de ondergrondse parkeergarage hangen. Een bijzonder gezicht, zowel van bovenaf als van beneden bekeken.

PUCCINIMETHODE

De Boer geeft bij de aankleding van de openbare

ruimte de voorkeur aan baksteen en natuursteen. Beton is uit den boze in het straatbeeld van de Zuidas. En om te voorkomen dat de hoogwaardige vloeren om de haverklap opengebrouwen moeten worden, zijn kabels en leidingen gebundeld in een tunnel. Het geheel oogt strak. Het gevoel voor kwaliteit en de aandacht voor details is zichtbaar in de openbare ruimte. Overigens, dit ‘gevoel’ moet langzaam maar zeker de beleving van de buitenruimte in de hele stad gaan typeren. De Amsterdamse openbare ruimte wordt momenteel volgens de zogenoemde Puccinimethode aangepakt. Door grote delen stad op eenduidige wijze en zonder veel opsmuk in te richten, wil Amsterdam de versnippering in de openbare ruimte tegengaan. “Noodzakelijk voor de krachtige uitstraling van een *citybrand* als Amsterdam.”

ÉÉN STAD...

Om de Zuidas tot een succes te maken zijn stenen en ontwerpen niet voldoende. Mensen maken de stad en het is daarom van levensbelang dat Amsterdammers ‘hun’ Zuidas gaan omarmen. Om dit te bewerkstelligen wordt in de komende periode het accent meer op andere functies gelegd. Naast werkgelegenheid voorziet de Zuidas Amsterdammers immers ook van nieuwe woon- en uitgaansmogelijkheden. Om letterlijk wat meer leven in de brouwerij te brengen, zullen hier binnenkort (tijdelijk) studenten worden gevestigd. Zij moeten de Zuidas ook na 19.00 uur, als de forenzentreinen vertrokken zijn, reuring geven. Een bestaand initiatief – Amsterdam Bright City – demonstreert de mogelijkheden op dit gebied. Vlakbij de Vrije Universiteit en tussen de kantoorpanden, mixen studenten op gympen zich met hooggehalte carrièredames en strak in het pak gestoken yuppen. De Boer: “Dit illustreert dat de Zuidas meer is dan een vastgoedproject. Het is een nieuw stukje Amsterdam dat perfect illustreert waar Amsterdam als stad voor staat: een levendige,

“Wil Zuidas echt slagen, dan moet de A10 ondergronds”

creatieve mix van mensen en hun levensstijlen die samen vorm geven aan een wereldse *brainport*.” ‘*The creative city*’ bestaat dus niet alleen op papier...

STAD EN STAAT

Naast alle genoemde noviteiten op stedenbouwkundig en architectonisch gebied, slaat de Zuidas ook op een ander gebied de toon aan. Namelijk op het gebied van samenwerking. “Voor het ondergronds aanleggen van de infrastructuur (A10, treinen en metrospoor; red.) werkt de stad samen met het Rijk. De afkorting PPS krijgt hiermee een nieuwe lading, namelijk ‘publiek-publiek’.” De opgave bleek te groot en te complex om in publiek-privaat samenwerkingsverband op te lossen. Nu ook het Rijk de noodzaak van ondergrondse infrastructuur inziet, werkt zij samen met de stad Amsterdam aan de verdere plannen hiervoor.

We lopen naar buiten, voor het maken van portretfoto’s van De Boer. Het is een regenachtige, winderige dag. Station Zuid steekt bleek af tussen de opvallende hoogbouw aan weerszijden van de ring. Het station komt in aanmerking voor een grondige renovatie. “Als je de stationshal binnenloopt moet je op borden de vertrektijden van internationale vluchten kunnen zien”, aldus De Boer. De directeur van de Zuidas wijst op de ‘Symphony’ – twee ranke, bakstenen torens, gebouwd in de flank van het hoofdkantoor van ABN AMRO. Een voorbeeld van hoe het ook kan: zakelijk en functioneel bouwen – niet met glas en staal, maar met baksteen. “Ik werk graag met baksteen. Het kleurt mooi in de tijd.” Het zijn dergelijke belangrijke kwaliteiten die de Zuidas de sfeer van een levendig stadsdeel doen uitademen. “Niet een doorsnee, tochtige zakenwijk.” Hoewel het verkeer op de A10 dit nieuwe stukje Amsterdam voorlopig nog wel blijft doorkruisen... De Boer: “Ik hoop het als projectdirecteur nog mee te maken dat de A10 hier ondergronds gaat.” ■

Het nieuwe Elsemiek Heinsplein.
Een sfeervolle ruimte met een
multifunctioneel karakter.

Een patio voor dag en nacht

Rond het Rotterdamse Elsemiek Heinsplein aan de Pieter de Hoochweg 129 vormen drie onderwijspannen een mix van monumentale en hedendaagse architectuur. De ruimte tussen deze drie gebouwen wordt gevuld door een bakstenen patio met een divers karakter. Dit verbindingsgebied – voorzien van een stalen pergola, een vlonder en diverse zitelementen – geeft studenten van deze onderwijsinstellingen een fraaie en exclusieve plek om te ontspannen, te studeren of gewoon elkaar te ontmoeten.

Een sfeervolle ruimte met een multifunctioneel karakter. Dat was de gedachte van landschapontwerper Christophe Cornille – werkzaam bij Stijlgroep landschap en stedelijke ruimte – achter het Elsemiek Heinsplein in Rotterdam. De patio verbindt drie onderwijsinstellingen: de statige gebouwen van de Hogeschool Rotterdam (Communication en Multimedia Design), de Stichting Kunst van Rotterdammers (SKVR) en de moderne gebouwen van het World Media Dance Centre (WMDC). Cornille: “De patio wordt de hele dag bevolkt. Overdag is het een ontmoetingspunt voor studenten en medewerkers die even vrij zijn van onderwijsactiviteiten. 's Avonds is de patio het middelpunt voor allerlei vormen van dans, theater en muziek.”

LICHTLIJNENSPEL

De gevels van het pleintje zijn met elkaar verbonden door het gebruik van diagonale lichtlijnen en een gelijke verharding. De inrichting bestaat verder uit parallelle rechthoekige vlakken. Deze vlakken vormen – samen met de sobere beplanting en de >

ESTHETISCH

Led-verlichting vormt een spel van lichtlijnen die samen een eigentijdse sfeer uitstralen.

“Het genuanceerde kleurpatroon van de verharding geeft een mooie, warme uitstraling”

egale verharding – de basis van de patio. Cornille: “Het geheel van vlakken en lichtlijnen roept een knusse en huiskamerachtige sfeer op. De ruimte biedt aan elk wat wils: de vele aluminium-kleurige stoeltjes voorzien in ruime zitgelegenheid en centraal siert een verhoogd podium met daarboven een pergola-constructie de patio.”

De lichtlijnen in de bestrating zijn van led-verlichting. “Deze verlichting vormt alles bij elkaar een spel van lichtlijnen die samen een eigentijdse sfeer uitstralen. De lijnen doorsnijden diagonaal de patio en staan haaks op de beukenhagen. Ze geven op subtiele wijze richting aan de plaats. Ook de patio-vlonder gaat mee in dit lijnenspel.”

De diverse plantenvakken en op het podium gerichte lange zitelementen passen volgens de vormgever goed bij de creatieve sfeer die de hele patio uitademt. “De patio is ingesloten door de drie gebouwen, waardoor het geheel een gezellig en mystiek karakter krijgt. De zitelementen dragen bij aan het intieme geheel, waardoor voor aanwezigen in de patio de ideale sfeer kan ontstaan om zich uit te leven op het gebied van dans, toneel en muziek.”

BREAKDANCE EN KAARTEN

Het Elsemiek Heinsplein stijgt volgens Cornille – die samen met Peter van Bever, Lars den Os en Elmar van Bijsterveld aan het project werkte – dan ook zeker uit boven een slechts verbindende ruimte tussen drie onderwijsgebouwen. “Je kunt de patio allereerst beschouwen als een gezellige ontmoetingsplek.” Dat was volgens de ontwerper ook het idee achter de patio: de ruigte die er voorheen lag, moest worden omgetoverd in een sfeervolle patio waar mensen een praatje kunnen maken en zich kunnen ontspannen. “Denk daarbij aan gitaar spelen, kaarten, breakdancen of gewoon een sigaretje roken.”

Ook de groenvoorziening binnen de ruimte draagt bij aan het ontspannen karakter van het geheel. De patio is min of meer ingericht rondom een – minstens tachtig jaar oude – plataan.

“We hebben de bestaande bomen in dit plan verwerkt. Omdat die oude bomen zijn behouden, krijgt het plein een extra vertrouwde sfeer. De patio biedt – naast die plataan – ruimte aan een magnolia, een Chinese moerascipres, een paardenkastanje en drie valse acacia’s. Onlangs zijn er nog twee nieuwe bomen geplaatst, een sierkers en nog een valse acacia.”

Na de tweede oplevering in september 2009 bevatte de patio tevens een poort, die het afgesloten karakter accentueert en meegaat in het lijnenspel. De bestrating van het plein wordt gevormd door rode straatbaksteen. Cornille: “De verharding bevat een roodbruin vlekkenpatroon met verschillende nuances. Dat geeft een breed kleurenpalet met een mooie, warme uitstraling. Voor het podium hebben we donkergrijze antraciet-kleurige bestrating gebruikt. Dat geeft een speciaal accent, met name ook voor de zitelementen.” Deze grijze, van roestvrij staal gemaakte stoeltjes zijn in groepjes los van elkaar opgesteld, vertelt Cornille. “Iedereen kan op die stoeltjes plaatsnemen en op een ongedwongen manier anderen ontmoeten.”

VLAMMENDE KLEUR

De strakke, rode baksteen speelt een belangrijke rol voor de sfeer van de patio, vertelt de ontwerper. “Dat zit hem in de vlammende kleur. De baksteen is kleurvast, de nuanciering is altijd aanwezig en de baksteen gaat lange tijd mee. Met name in de winter heeft deze kleur extra effect en zorgt deze baksteen ervoor dat er zelfs in het koudste jaargetijde een warme sfeer ontstaat.” Naast deze patio heeft Stijlgroep landschap en stedelijke ruimte ook de patio van de Rotterdamse Hogeschool aan het Museumpark vorm gegeven, vertelt Cornille. “Die is ook opgebouwd uit rode gebakken straatstenen. Als ontwerper kijk je toch naar het effect, dus we wisten dat dit zou werken. Het is echt een blijvende kleur, waarvan je weet dat deze de komende decennia dezelfde sfeer uitstraalt.”

Project Elsemiek Heinsplein | **Locatie** Rotterdam | **Opdrachtgever** Hogeschool Rotterdam | **Ontwerp** Stijlgroep landschap en stedelijke ruimte | **Product** Strengpers straatbaksteen, rood genuanceerd, waalformaat

NIEUWE TECHNIKEN EN ONTWIKKELINGEN

Doorlopende innovatie straatbaksteen

Baksteen is een eeuwenoud bouw- en bestratingsmateriaal dat zijn waarde al lang bewezen heeft. Toch blijven producenten van straatbakstenen telkens innoveren en optimaliseren. De straatbaksteen en productietechnologie veranderen mee met de tijd en spelen in op nieuwe regelgeving en de wensen van opdrachtgevers, ontwerpers en gebruikers.

De vraag naar duurzame producten blijft groeien. De markt vraagt naar de straatbaksteen verandert, er ontstaan nieuwe toepassingen en gangbare productieprocessen vereisen modernisering. De baksteen zelf krijgt steeds meer vormen, maten en kleuren en de producenten denken actief mee over de verwerking van de straatbaksteen. De conclusie: straatbaksteen blijft een dynamisch product.

TUIN, STRAAT EN GEVEL

Ontwerpers erkennen in toenemende mate de onovertroffen esthetische waarde van bakstenen. Een terugkerende trend is het gebruik van baksteen in de binnensteden. Veel stadscentra worden gerenoveerd en de baksteen is hierbij een geliefde keuze vanwege zijn uitstraling, kleurvastheid en lange levensduur. Omdat zulke projecten omvangrijk zijn, innoveren de fabrikanten steeds vaker met maatwerk en unieke stenen of patronen voor een heel stadscentrum.

Op designgebied is zichtbaar dat ontwerpers de steenkeuze voor gevels en straten op elkaar afstemmen. Kleuren en patronen lopen over tussen het straatoppervlak en de aanpalende gevels. Dat vergt straat- en gevelstenen die in een gezamenlijk ontwerp passen. Een opdracht waaraan hard wordt gewerkt.

Ook de tuin komt in beeld. Mensen zien een tuin steeds meer als verlengstuk van de woonruimte. Straatbaksteen leent zich

uitstekend voor het creëren van zo'n leefruimte. Fabrikanten ontwikkelen daarvoor tegenwoordig ook speciale terrasstenen die optimaal zijn afgestemd op de eisen die daar gelden.

KLEUR EN UITSTRALING

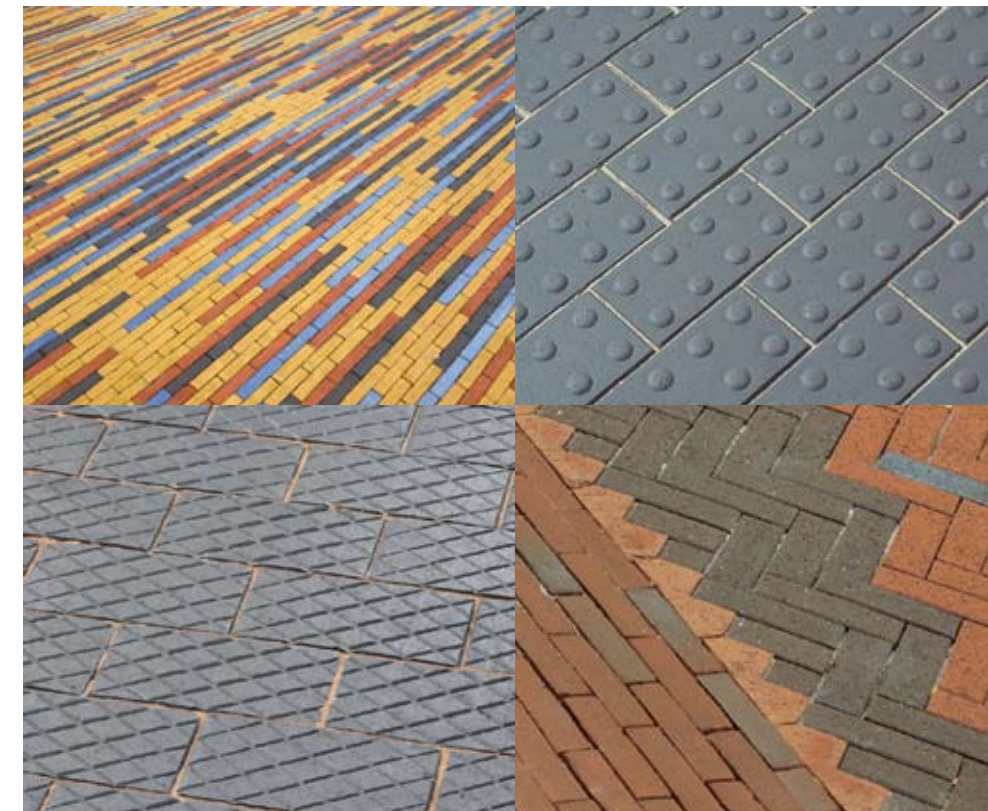
Een gevarieerd aanbod van straatbakstenen geeft grote ontwerp-vrijheid. Innovatie richt zich daarom ook op het creëren van nieuwe kleuren en texturen. Een van de ontwikkelingen om dit te bereiken is het gebruik van verschillende kleisoorten. Een andere kleisamenstelling betekent ook een andere kleur. In ons land zijn bakstenen traditioneel rood, geel of brons, maar dankzij het gebruik van andere kleisoorten behoren nu ook alle zwart-, grijs- en oranje kleuren tot de mogelijkheden, samen met de mengvormen die ontstaan.

Daarnaast kunnen glazuren een prominenter rol spelen. Het opbrengen van een glazuurlaag biedt namelijk allerlei extra kleurmogelijkheden. Bewerkte stenen kunnen bijvoorbeeld blauwe zones of parkeerhavens markeren. Het schilderen en onderhouden van aparte wegmarkeringen is dan niet meer nodig. Deze glazuurlaag is slijtvast, een eigenschap die ook opgaat voor de kleurechtheid van de straatbaksteen in het algemeen. Waar beton met de tijd grijzer wordt, oogt de kleur van een baksteen juist dieper en voller. Een extra argument dus om meer met kleur in straatbaksteen te variëren.

ACHTERGROND

Links: Mechanisch bestraten.

Rechts: Voorbeelden van kleurenmix met geglaazuurde straatbakstenen, straatbakstenen met bijzondere textuur en kardinaalsmutsen.

VARIATIE IN VORM

De variatie in straatbakstenen groeit ook op het gebied van de vorm. De vraag naar grotere verscheidenheid zorgt voor meer verschillende formaten, buiten de standaarden van het waal-, dik- en keifmaat. Het ontwikkelen van langere, slankere bakstenen vormt een uitdaging voor de industrie. Een opzienbarende vernieuwing is de productie van straatbakstenen in tegelformaat, van twintig bij twintig centimeter. Trottoirs en voetpaden bestaan traditiegetrouw uit betonnen tegels van dertig bij dertig, maar de baksteen met al zijn voordelen is dankzij dit nieuwe formaat nu ook bruikbaar in deze gebieden.

BETERE AFWATERING

Niet alle ontwikkelingen dienen de esthetische vraag. Zo is er steeds meer oog voor een goede waterhuishouding, waarin ook de straatbaksteen een belangrijke rol speelt. Enerzijds kampen veel gebieden in Nederland met een dalend grondwaterpeil, dat een verdroging van de Nederlandse bodem als gevolg heeft. Als het hemelwater wordt afgekoppeld van het riool, in de omgeving wordt opgeslagen en opnieuw geïnfilteerd in de bodem, kan verdroging worden voorkomen. Anderzijds kent Nederland door klimatologische omstandigheden meer pieken en dalen in de neerslag die er valt. Het reguleren en afvoeren van grote hoeveelheden regenwater is hierdoor nog belangrijker. Fabrikanten

werken daarom aan verbeterde eigenschappen van de straatbaksteen in zijn toepassing, bijvoorbeeld door de ontwikkeling van een meer poreuze straatbaksteen en de straatbaksteen met afstandhouder. In beide gevallen wordt hemelwater sneller en beter naar de ondergrond geleid, waardoor grote hoeveelheden neerslag niet langer een groot probleem hoeft te vormen.

MACHINAAL BESTRATEN

Straten leggen is een zwaar beroep. Vandaar dat mechanisch straten (het leggen van de stenen met behulp van een machine) recentelijk in veel gevallen verplicht is geworden. En het biedt meer voordelen: door mechanisch straten kunnen stratenmakers op een dag veel meer vierkante meters stenen leggen dan dat ze dat handmatig kunnen. Mechanisch straten betekent dus een enorme stijging in de productiviteit en is veel meer arboverantwoord voor de werknemers.

Het mechanisch straten vormt nog een andere uitdaging voor de industrie. De eerste generatie machines was niet toegerust op de lichte maatspreiding van de straatbakstenen. Omdat klei een natuurlijke grondstof is, treden er altijd kleine maatvariëaties op. Hoewel hedendaagse technieken deze maatspreiding teruggebracht hebben naar maximaal enkele millimeters, was dit toch problematisch voor het strak klemmen van de stenen. Daarom is hard gewerkt aan een nieuwe generatie apparatuur. ➤

Met succes: innovatieve machines lossen dit probleem op. Een nieuwe generatie machines kan zelfs gebruikte stenen machinaal leggen bij herstraten.

INNOVATIEVE PRODUCTIE

Mechanisch straten vereist ook innovatie van het productieproces. De stenen moeten per vierkante meter in het juiste patroon aangeleverd worden. Maar het handmatig maken van die patronen in de fabriek zou enkel een verplaatsing van de zware arbeid betekenen. Daarom ontwikkelde en gebruikt de baksteenindustrie robots die de pakketten stenen formeren. Een ontwikkeling die veel flexibiliteit biedt, omdat de robots in staat zijn alle denkbare patronen samen te stellen.

Andere fases in de productie ontkomen ook niet aan vernieuwing. Het belang van geringe maatspreiding en energiebesparing stimuleert de ontwikkeling van hypermoderne ovens. De nieuwste ovens spreiden de hitte zo gelijkmatig mogelijk. Een bijkomende motivatie is het verminderen van het temperatuurverlies. De ovens worden telkens zuiniger, hetgeen de productie van bakstenen nog weer een stuk beheerster en 'groener' maakt.

DUURZAAMHEID

Een grote rol voor innovatie is weggelegd op gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Dat straatbakstenen duur-

DAG VAN DE OPENBARE RUIMTE 2010

Op 13 en 14 oktober wordt voor het zeven opeenvolgende jaar de Dag van de Openbare Ruimte georganiseerd in Expo Houten. Deze vakbeurs met praktijkgerichte lezingen heeft zich de afgelopen jaren ontwikkeld tot het grootste evenement voor professionals binnen de openbare ruimte. De beurs geldt als een belangrijk professioneel en informeel ontmoetingsmoment voor ambtenaren en vakgenoten. Ook de Stichting Promotie Straatbaksteen (SPS) neemt deel aan de vakbeurs, waar gedurende de hele dag kernachtige presentaties over ontwerp, inrichting en beheer van openbare ruimte gegeven worden. SPS zal op donderdag 14 oktober lezingen verzorgen omtrent het gebruik en de voordelen van straatbaksteen. Onderwerpen die hierbij aan bod komen zijn:

- Mechanisch bestraten met straatbaksteen.
- Straatbaksteen en duurzaamheid.
- Geluidsverminderende oplossingen met straatbaksteen.
- Herinrichting van openbare ruimte met het oog op beleving.

Voor meer informatie en aanmeldingen kunt u terecht op www.openbareruimte.nl

zame producten zijn, is recentelijk bevestigd in een rapport van Deltares. Het vorige nummer van Contour besteedde hier uitgebreid aandacht aan. Voornaamste conclusies van het onderzoek: Klei is een vernieuwbare grondstof, door de huidige wijze van kleiwinning ontstaat nieuwe natuur. Ook speelt kleiwinning een rol bij het verminderen van het overstromingsgevaar van rivieren.

Maar bakstenen zijn niet alleen duurzaam vanwege hun grondstof. De lange levensduur maakt ze goed herbruikbaar. Onderzoek van Royal Haskoning (zie ook de vorige Contour) heeft de lange levensduur en hoge mate van hergebruik van de straatbaksteen aangetoond. En de laatste ontwikkelingen voor het hergebruik van het puin van gebroken stenen zijn veelbelovend. Al met al vormen bakstenen een product dat zich van nature leent voor duurzame productie en toepassing. Sommige fabrikanten werken op dit moment hard om het ISO 14001 certificaat te behalen. Deze wereldwijd geaccepteerde norm voor milieuzorgsystemen is, mede gezien de in hier geschetste ontwikkelingen, een haalbare kaart. Diverse producenten is het certificaat al toegekend. Dat ontslaat ze echter niet van de opgave om te blijven innoveren. Het certificaat betekent namelijk niet alleen dat de productie voldoet aan wet- en regelgeving, maar verplicht de fabrikanten ook tot het constant blijven verbeteren van de milieuprestaties. Duurzaamheid zit de industrie ingebakken. ■

COLUMN

J.A. JORRITSMA

COMMISSARIS VAN DE KONINGIN IN FRYSLÂN

Met verlangen kijk ik uit naar het moment dat het nieuwe provinciehuis van Fryslân in Leeuwarden klaar is. De bouwers maken gebruik van het monumentale deel met de Statenzaal dat is blijven staan. Voor de deur ligt uiteraard een bakstenen straat. Dat hoort bij het historische centrum.

Tijdelijk zitten we nu in een pand op een bedrijventerrein. Hoofdzakelijk bereikbaar via asfalt. Zo'n weg biedt een zakelijke indruk. Blijkbaar is dat makkelijker geld verdienen.

Geef mij die fraaie Tweebakmarkt met zijn fraaie klinkers maar. Als we een gezelschap ontvangen, sta je altijd verlegen op asfalt. Dan heb je liever historie om je heen en straatbakstenen onder je voeten. Dat oogt representatiever en voelt 'echter'. Alleen daarom al is de straatbaksteen een 'steen van formaat'.

Hoe belangrijk bestrating is, bleek tien jaar geleden in Leeuwarden. Bij de opknopbeurt van de binnenstad liet de gemeente de Hollandse straatbaksteen vervangen voor Chinese straatstenen. Het commentaar van de Leeuwarders was niet van de lucht. De grijze keien waren saai, glad en lagen los.

Toen de kritiek na de gebruikelijke gewenningsperiode aanhield, mocht een team deskundigen de problemen verhelpen. Zo zijn de keien in beton vastgezet om te voorkomen dat vrachtwagens ze uit de straat bleven rijden.

Daarnaast was er gedoe met een Chinese tor. Die was met de keien meegereisd en dood aangetroffen. Levende exemplaren zouden funest zijn voor houten kozijnen in de stad. Er ontstond enige angst voor instortende gebouwen. Een tweede tor is gelukkig nooit gevonden.

Een kei van een probleem

Het grootste deel van de keien ligt er nog steeds en de discussie is geluwd. De les van de keien klinkt als een oud Chinees spreekwoord: wie het zoekt in het onbekende, roept onbekend onheil over zich af. Daarom zeg ik: "Leve de echte baksteen."

AUTHENTIEKE UITSTRALING MET STRAATBAKSTEEN

Hollands glorie in ere hersteld

‘Vroeger was alles beter’. Een veel gehoorde uitspraak, maar is het ook waar? Dat moet ieder voor zich maar uitmaken; feit is wel dat er ook bij de ontwikkeling en inrichting van de openbare ruimte steeds meer aandacht is voor de goede dingen uit het verleden. Een van die dingen is de straatbaksteen: een bijna typisch Nederlands product. Weinig Europese landen kennen zo’n sterke traditie van gebakken straatstenen als Nederland. Als ‘Hollands glorie’ is de straatbaksteen een kenmerkend element in vele binnensteden. Zo kenmerkend, dat hij ook wordt gebruikt om andere typisch Hollandse – vaak historische – elementen in binnensteden te versterken. Herstel van oude luister, rust, eenvoud, een authentieke uitstraling, maar door zijn kwaliteit en duurzaamheid ook toekomstbestendig; de straatbaksteen is bij uitstek geschikt voor dit eerherstel van typische Nederlandse binnensteden. Drie voorbeelden, in de vorm van Den Helder, ’s-Hertogenbosch en Waalwijk.

Den Bosch maakt oude elementen zichtbaar

De hoofdstad van Noord-Brabant is een van de oudste steden (met stadsrecht) van Nederland. De Sint-Janskathedraal is er beeldbepalend, net als de rest van het middeleeuwse stadscentrum van ’s-Hertogenbosch; een van de oudste en compleetste in ons land. Een beschermd stadsgezicht uiteraard, dat niettemin ook af en toe een opknapbeurt nodig heeft.

De Snellestraat, Stoofstraat, het Begijnstraatje en de Minderbroedersstraat in Den Bosch zijn, als onderdeel van een herinrichtingsplan voor de hele binnenstad, opnieuw bestraat en

ingericht. Het totale plan wordt in behapbare onderdelen uitgevoerd, om de overlast voor aanwonenden en winkeliers zo minimaal mogelijk te houden. De nieuwe, getrommelde straatbakstenen maken her en der in afwijkende patronen oude binnenstadselementen zichtbaar.

GEEN POESPAS

Het straatmateriaal en een deel van de bebouwing van de Snellestraat en de Stoofstraat waren in de loop der tijd verloederd. Het brede trottoir van de Minderbroedersstraat kent juist veel terrasjes en winkels. Dit deelgebied van het centrum kent een bloeiperiode en een opknapbeurt was echt nodig. De oude straatjes hebben niet veel poespas nodig. De oude klinkers, hoewel in essentie mooi, waren wel aan vervanging toe. Met de nieuwe getrommelde klinkers, die ouder lijken dan ze zijn, behouden de straatjes hun oorspronkelijke uitstraling. Er is bewust gezocht naar een oud lijkende steen, met een wat genuanceerde, niet egale kleur. Het roept het oude binnenstadsgevoel op: kleinschallig en gezellig. De straatindeling is eveneens traditioneel. De kleinste steegjes hebben een goot in het midden, de Snellestraat heeft twee molgoten aan weerszijden. Op veel plekken is niet langer een trottoir, wat net als vroeger het straatdeel tussen molgoot en woning een diffuus gebied tussen openbaar en privé maakt.

OUDE ELEMENTEN

De grootste winst door de herbestrating is geboekt op het Minderbroedersplein. De Minderbroedersstraat is veranderd in een heus plein door het verwijderen van het straatprofiel. Auto’s kunnen er nog wel door, maar zijn nadrukkelijk te gast. Het egale straatpatroon wordt op verschillende plekken wel onderbroken door een afwijkend verband. De straatbakstenen geven er oude, verdwenen elementen aan. De pilaren van een oud klooster zijn zichtbaar in de contouren van de straat, evenals de oude stadsmuur. Die laatste wordt overigens, in aansluiting met de rest van de binnenstad, aangegeven in een antraciet natuurstenen tegel. Met een elleboogverband geven straatbakstenen in de Snellestraat de ligging van de Binnendieze aan, een oude beek die door de binnenstad van Den Bosch stroomt. Op veel plekken, ook in het geval van de Snellestraat, ondergronds. De herbestrating en gelijktijdige renovatie van enkele aanliggende panden brengen de oude luister van de Middeleeuwse binnenstad weer tot leven. >

Project Herinrichting Snellestraat, Stoofstraat, Minderbroedersstraat, Begijnstraatje | Locatie ’s-Hertogenbosch | Opdrachtgever Gemeente ’s-Hertogenbosch | Ontwerp M. Zondervan | Product Vormbak straatbaksteen, rood-paars gereduceerd, waalformaat en dikformaat

Den Helder gaat uit van eigen kracht

Niet alleen Amsterdam heeft een grachtengordel. Ook Den Helder heeft er een, geschreven met een hoofdletter G. Een karakteristiek en monumentaal woongebied, grenzend aan het winkelgebied en de zeewering, tussen het stadscentrum en voormalige Rijkswerf Willemsoord. Een overgangsgebied tussen de weidheid van de zee en beschutting van de authentieke Hollandse havenstad.

Den Helder op de kaart zetten. Een aantrekkelijke stad aan zee worden, om te wonen en te winkelen, voor bewoners en bezoekers. Voor die taak heeft de gemeente Den Helder zich gesteld. Opnieuw inhoud geven aan de identiteit als maritieme stad is de sleutel hiertoe, volgens het Uitwerkingsplan Stadshart. Een totale herinrichting van de Grachtengordel, als onderdeel van een opknapbeurt van het hele stadshart, is nodig om dit bijzondere woongebied een kwaliteitsimpuls te geven.

Smalle bermen, bomen langs de gracht en de oude gevels langs de straat: de Grachtengordel van Den Helder in oude glorie hersteld.

BEELDKWALITEIT

Het uitwerkingsplan bevat een uitgebreide kwaliteitsomschrijving, om zoveel mogelijk recht te doen aan het beschermde stadsgezicht van Den Helder. Eenheid in de Grachtengordel qua beeld en kwaliteit is het uitgangspunt. De Keizersgracht geeft daarbij het voorbeeld. In 2008 is hier begonnen met de herbestrating van de Grachtengordel. Waar voorheen beton lag, is nu gekozen voor nieuwe, gebakken straatsteen, zowel in rijbaan als trottoir. De keuze is bewust, om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de aanliggende oude panden. Daartoe zijn eerst proefvakken aangelegd, om te kijken welke kleur en vorm straatbaksteen het best past in de historische omgeving.

AUTHENTIEK

Een van de meest in het oog springende ontwerpisen in het gebied is het weglaten van allerlei nieuwerwetse zaken. De straten kennen geen inritbanden meer, geen haaiantanden en zo min mogelijk verkeersborden. De trottoirs lopen niet meer door bij een kruising met kleine zijstraatjes, zoals nu vaak gemeengoed is. Er is bewust gekozen voor het herstellen van een authentieke uitstraling, het proberen terug te brengen van de Grachtengordel zoals deze er bij wijze van spreken honderd jaar geleden uitzag. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor de bruggetjes over de grachten. In de loop der jaren zijn de opritten daarvan bij herbestratingen steeds flauwer gemaakt. Nu zijn de steile opritten weer in hun oude glorie hersteld, zodat de karakteristieke boogvorm beter naar voren komt.

STERKERE IDENTITEIT

Met de herinrichting van de Grachtengordel wil de gemeente Den Helder de oorspronkelijke identiteit en kracht van de stad sterker naar voren laten komen. De Grachtengordel vormt een intiem, geborgen en aantrekkelijk woongebied, dat vele mogelijkheden biedt. Shoppen in het bruisende winkelcentrum of juist even uitwaaien op de dijk. Of het nabijgelegen Willemsoord, de voormalige scheeps- en onderhoudswerf voor de Koninklijke Marine, dat nu onderdak biedt aan musea, gezellige eet- en drinkgelegenheden, en allerlei facetten van het leven in een stad aan de zee. Uitgaan van je eigen kracht, je eigen verleden, juist om je stad levendig en dynamisch te houden. Het werkt in Den Helder. >

Project Keizersgracht | Locatie Den Helder | Opdrachtgever Gemeente Den Helder | Ontwerp Gemeente Den Helder, Zeestad BV Den Helder | Product Vormbak straatbaksteen, rood-paars getrommeld, dikformaat en bruin-zwart-paars getrommeld, dikformaat

Waalwijk creëert een huiskamergevoel

Net als Den Bosch kent ook Waalwijk een St. Jan. Deze is echter iets moderner: een expressionistische bouwwerk met vele koepels, ontleend aan de Byzantijnse architectuur. Gebouwd in de jaren 1923-1925. Samen met het fraaie Raadhuis van de traditionalistische architect Kropholler domineert de kerk de kop van de Promenade. Een voetgangersgebied dat in 2005 opnieuw werd opgeleverd.

Naar wens van de gemeente en winkeliers ging het centrum van Waalwijk een aantal jaren geleden op de schop. Het eerste deelproject is een voetgangersgebied in het hart van het winkelcentrum: de Promenade. De verbindende gedachte achter het ontwerpproces voor het hele centrum is de gedachte van dat centrum als 'de huiskamer van Waalwijk'.

Het Raadhuis en de St. Jan domineren De Markt en Raadhuisplein die zijn samengevoegd tot één sfeer- vol plein met een rustige en intieme uitstraling.

STADSKAMERS

De herin te richten straten en pleinen worden binnen de huiskamer van het centrum gezien als 'stadskamers'. Elk met een eigen gezicht, maar wel met een duidelijke eenheid in hun verscheidenheid. De Promenade is verdeeld in drie gebieden: de Grotestraat, het Raadhuisplein samen met de Markt, en de Stationsstraat. Deze stadskamers hebben een inrichting gekregen die past bij hun omgeving. Daarbij is gekeken naar het verleden. De Grotestraat werd de elegante flaneerstraat die ze ooit was. De Markt en Raadhuisplein zijn samengevoegd tot één sfeer- vol plein met een rustige en intieme uitstraling. De Stationsstraat is de brede, levendige winkelboulevard van het Promenadegebied.

RUST

De gewenste uitstraling van het geheel was rust en kwaliteit. Weinig verschillende soorten materiaal, maar wel duurzaam. Ook is er veel ruimte voor groen, de Promenade moest nadrukkelijk geen koopgoot worden. In de Grotestraat staan veel leilinden die de doorgaande lijnen van de lintbebouwing accentueren. In de Stationsstraat staan meer losse bomen. De bestrating verschilt per stadskamer, maar loopt wel mooi in elkaar over. Het Raadhuisplein bestaat uit graniet, omringd door baksteen. In de Grotestraat zijn de rij- en loopbaan van graniet, de zijkanalen van gebakken materiaal. En de Stationsstraat is geheel van straatbaksteen. De oude tramlijnen, een element uit het verleden, zijn teruggebracht als granieten afwateringsgoten.

TOEKOMSTBESTENDIG

Er mag dan, met behulp van de straatbaksteen, zijn teruggegrepen naar het verleden, de Promenade is zeker ook toekomstbestendig gemaakt. Er is bewust geïnvesteerd in voorzieningen in de ondergrond: elektriciteitskasten en zelfs bierleidingen voor (toekomstige) horeca liggen onder de grond. Zo creëer je niet alleen een rustig beeld, maar voorkom je ook dat er in de nabije toekomst weer grootschalig moet worden gegraven. Ook een zogeheten 'luifelverbod' (bij nieuw- of verbouw van winkels of horeca geen uitstekende luifels meer) versterkt het gevoel van rust en eenheid. Zo blijft de Promenade ook in de toekomst mooi. ■

Project De Promenade | Locatie Waalwijk | Opdrachtgever Gemeente Waalwijk | Ontwerp Gemeente Waalwijk | Product Vormbak straatbakstenen roodpaars donker gereduceerd

UITZICHT

“De hoogst gelegen tuin biedt een prachtig uitzicht over de omgeving, met ondermeer de ruïne van kasteel Valkenburg. De sfeer van deze tuin wordt bepaald door het lijnenspel van wandelpaden en Limburgse hagen, dat doorkruist wordt door in de zomer prachtig bloeiende en lekker ruikende rozen.”

MODERNE VLEUGEL

“Rondom het gebouw liggen paden van mergelsteen (ook gebruikt voor het klooster) en natuursteen. Aan de achterzijde, in de tuin, liggen paden en terrassen van straatbaksteen. Rondom de nieuwbouw liggen tegels, de parkeerplaats bestaat uit ‘grasraten’ en loopt zo natuurlijk over in het bos.”

STENEN & GROEN

HOOGWAARDIGE GEBRUIKSRUIMTE

Domaine Cauberg gaat op in omgeving

Op de Cauberg, in het heuvelachtige zuiden van Limburg, ligt een oud klooster. Sinds 2007 is het verbouwd tot een zorghotel. Gelegen in een mergelafgraving, gaat het gebouw bijna op in de omgeving. Jeroen Verbeek van Heukelom Verbeek landschapsarchitectuur was verantwoordelijk voor het ontwerp van de buitenruimte.

Het voormalige klooster bij Valkenburg aan de Geul is verbouwd tot een woon- en zorgcomplex. De omgeving rondom het klooster is omgevormd tot een fraaie, bij de uitstraling van het complex passende, buitenruimte. Drie thematuinen en een parkgebied vormen aangename gebruiks- en verblijfsruimten voor de wat oudere en soms minder mobiele bewoners.

parkeerplaatsen en paden die om het gebouw lopen. Aan de achterzijde, heuvelopwaarts, liggen op drie niveaus tuinen. De onderste is te bereiken via een loopbrug vanuit de bovenste verdieping van het klooster. Van daaruit slingert in een tweede tuin een hellingbaan van gele en bruine straatbakstenen tussen sierbeplanting naar de hoogste tuin, die natuurlijk overloopt in de bosrijke omgeving.

GENIUS LOCI

“De geest van de plek, de genius loci, is een belangrijke bron van inspiratie bij ons werk”, vertelt Jeroen Verbeek. “De heuvelachtige omgeving nodigt uit tot spelen met hoogte. En het oude klooster heeft ook mede de inrichting en materiaalkeuze bepaald.” Zo zijn aan de voorkant van het gebouw waardevolle, monumentale bomen bewaard gebleven, die door de verwijderde dichte houtopstanden beter tot hun recht komen.

PUZZEL

“Het overbruggen van die hoogteverschillen was een hele puzzel. De helling mag niet te sterk zijn. Je kunt niet altijd voldoen aan de eisen, maar de terrastuinen zijn toch voor iedereen toegankelijk geworden. De terrassen van straatbaksteen contrasteren mooi met de mergel van het gebouw en het groen van de omgeving, en brengen toch rust. Ik ben er heel tevreden over, het ontwerp past prima in het fraaie landschap.”

DRIE TUINEN

Naast fraaie bomen en blokhagen kent het voorterrein vooral functionele verharding:

ECR DOMAINE CAUBERG, VALKENBURG AAN DE GEUL

OPDRACHTGEVER: VESTEDA PROJECT B.V. MAASTRICHT

ONTWERP: HEUKELOM VERBEEK LANDSCHAPSARCHITECTUUR, GULPEN

UITVOERING BUITENRUIMTE: VAN DER LINDEN GROEN B.V., SCHINNEN

- TERRASTUIN: GEBAKKEN STRAATSTENEN, DIK- EN WAALFORMAAT, GEEL

- PADEN RONDOM GEBOUW: GEBAKKEN STRAATSTENEN, 240 X 80 X 65 MM, BRUIN

- PARKEERPLAATS: WEGEN ASFALT, PARKEERVAKKEN GRASRAAT

- WANDELPADEN: DOLOMIETVERHARDING

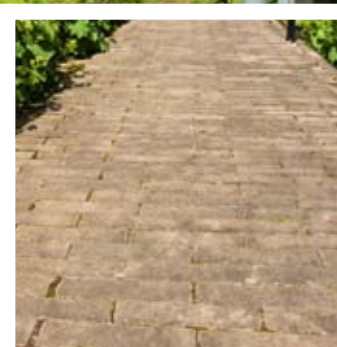
VORMENTAAL

“De vormtaal van paden, tuinen en uitzichtpunten zorgt er voor dat ze opvallen als bijzondere plekken. Maar deze plekken voegen zich ook weer naadloos in de omgeving doordat de toegepaste verhardingsmaterialen (overwegend straatbakstenen) qua materiaal en kleurstelling harmoniëren met de mergel van het gebouw en het groen van de omgeving.”

PLUKTUIN

“Hoe verder je van het gebouw verwijderd raakt, hoe meer de tuin overgaat in het bestaande parkbos. Weiland en boompartijen bepalen het beeld. We hebben ook een openbare pluktuin aangelegd, met appels en peren, voor wandelaars en bezoekers.”

OERSTERKTE

“Karakteristiek voor de straatbaksteen is de oersterkte. Als een baksteen breekt, of er randjes afbreken, is dat niet zo erg. Het komt niet vaak voor, maar als het gebeurt, blijft het mooi, landelijk en rustiek.”

FORUM

In 'Forum' reageren opinieleiders en bestuurders op het gebied van ruimtelijke inrichting op een actuele, prikkelende stelling.

STELLING

Welke speerpunten op het gebied van ruimtelijke ordening moet het nieuwe regeerakkoord bevatten?

Na de verkiezingen en bijbehorende verschuivingen in het politieke landschap, vraagt Contour enkele opinieleiders welke speerpunten op het gebied van ruimtelijke ordening het nieuwe regeerakkoord moet bevatten. Meer centrale sturing vanuit het Rijk, als antwoord op de verrommeling? Of bijvoorbeeld meer lokale macht en daadkracht om typerende landschappen te beschermen? Drie opinieleiders, allen met een eigen achtergrond, 'adviseren' het nieuwe kabinet.

Frits Palmboom
Stedenbouwkundige en directeur Palmbout Urban Landscapes

Betere centrale sturing en herwaardering van steden

“We zitten in een fase van heroriëntatie. De vanzelfsprekendheid waarmee ons land vele decennia met grote, top-down aangestuurde projecten is ingericht, staat ter discussie. Dit komt niet alleen door de economische tegenwind, maar ook doordat in Nederland – door ondermeer demografische ontwikkelingen – de grote groei eruit is. Toch moeten we niet doorslaan naar de andere kant.

Er wordt wel gesteld dat ruimtelijke ontwikkeling in de toekomst als tuinieren is. Een kwestie van goed onderhouden wat we hebben. De perken aanharken en het gras maaien. Deze analogie is misplaatst. Ze is te lieflijk, te eenvoudig. Je moet Nederland niet vergelijken met een tuin, maar met een groot landgoed. Een landgoed vormt een collectieve structuur, met lanen, parken en gebouwen – zowel voor wonen als werken. Een landgoed kent een grote verscheidenheid aan functies, zoals het landhuis, de boerderijen, kwekerijen en stallen, die samen als één geheel functioneren. Je moet voortdurend blijven investeren met het oog op een duurzaamheid van eeuwen. Een landgoed moet je managen. Je sleutelt aan een draaiende motor.

Het nieuwe kabinet moet voorkomen dat er roofofbouw wordt gepleegd op ons ‘landgoed’. Het Rijk heeft als taak om voor complexe, nationale opgaven een duidelijke koers uit te zetten. Zij schrikt hier nu vaak voor terug. De slogan ‘decentraal wat kan, centraal wat moet’ is vaak een alibi om verantwoordelijkheid weg te schuiven. Vervolgens ontstaat er een onvoorstelbare wildgroei aan overlegvormen – denkdiners, charettes, schetsschuiten, blokhutdagen – om een plan bij elkaar te praten. Wij verlangen erg naar een opdrachtgever die zelf iets wil, uit overtuiging een ontwerper inschakelt en een langdurig *commitment* aangaat, van concept tot realisatie.

Ik zie een paar enorme opgaven op ons afkomen. Ten eerste: we moeten onze steden niet op slot zetten. Ze moeten misschien niet meer allemaal groeien, maar wel kunnen veranderen en transformeren. Hergebruik wordt ‘hot’.

Dat zijn altijd ingewikkelde projecten, die op korte termijn meer geld kosten dan ze opbrengen. We moeten het verbeteren en transformeren van onze steden minder eenduidig koppelen aan het bouwen. Tot nu toe moest bijna alles worden betaald uit de grondexploitatie, uit de opbrengsten van dat wat gebouwd wordt. Het zou meer moeten gaan om de waardeontwikkeling op de lange termijn – kwalitatief, sociaal en economisch. Hoe kunnen we de ontwikkeling van private rijkdom ten goede laten komen aan publieke kwaliteit – en andersom? Daarvoor moeten door politiek en beleid nieuwe formules verzonden worden.

Dan is er het verschijnsel ‘krimp’. Kwantitatieve krimp hoeft geen kwalitatieve neergang te betekenen. Krimpende regio's vragen om sterke steden, waar het voorzieningenniveau op peil blijft. Daarin moet de overheid ook in crisistijd blijven investeren. En ten derde is er ook nog het verschijnsel groei! In de Randstad is geen sprake van krimp, maar is juist flinke groei voorzien. **We ontkomen er niet aan te blijven nadenken over hoe verstedelijking en landschapsontwikkeling hand in hand kunnen gaan. De woningbouw die nog nodig is, gaat gelijk op met grootschalig waterbeheer, ecologie en landschapsbouw. Als dat langzamer en geleidelijker gaat dan vroeger is dat winst.** Zo'n integrale ontwikkeling vraagt wel om politieke en financiële steun op hoog niveau, anders blijft iedereen zijn eigen vakje inkleuren. Tenslotte: alles staat of valt met het klimaatsbestendig maken van het Landgoed Nederland. Dat vraagt om meer dan een paar stuwen, dammen of stormvloedkeringen. Het is een opgave die onvermijdelijk onze steden binnensluipt en vooral de hele kust en de badplaatsen gaat beïnvloeden. In het delta- en kustlandschap ligt het grote kapitaal van het land. Vooruitdenken en blijven investeren is nodig. Blijven steken in tuinieren is van een gevaarlijke onschuld.”

Welke speerpunten op het gebied van ruimtelijke ordening moet het nieuwe regeerakkoord bevatten?

Ruud van Heugten

Gedeputeerde voor ruimtelijke ordening en volkshuisvesting
Provincie Noord-Brabant

Blijvend meer investeren

“Voor wat betreft ruimtelijke ordening zie ik drie speerpunten voor het regeerakkoord:

- Blijvend meer geld investeren in ruimtelijke kwaliteit.
- Een vereenvoudiging van het spelregelkader rondom het MIRT (‘Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport’).
- Het terugbrengen van de onderzoekslast.

Ten eerste moet er blijvend voldoende geld worden vrijgemaakt voor de ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteit. Ondanks bezuinigingen blijven investeringen mogelijk vanuit de FES-middelen (‘Fonds Economische Structuurversterking’). Een nieuw kabinet zou ervoor moeten kiezen nieuwe investeringsgelden in te zetten als vervolg op het Nota Ruimte-budget.

Ten tweede maak ik me zorgen over het MIRT. Dit wordt nu omkleed met een ingewikkelde procesgang, waarbij steeds meer deelnemers aan tafel schuiven om mee te praten over gebiedsontwikkeling. **Het MIRT is goed om te komen tot integrale gebiedsontwikkeling, maar dit hoeft niet te betekenen dat alle partijen van begin tot eind deel-**

nemen aan overleg. Dan struikelen we namelijk over alle overlegstructuren die we creëren.

Wat geldt voor overleg, geldt even goed voor onderzoek. Onderzoek ten behoeve van ruimtelijke plannen is prima – de procedures zelf zijn vaak adequaat – maar de onderzoekslast is immens geworden. Het nieuwe kabinet zou kritischer mogen zijn op de noodzaak van al die onderzoeken en een substantiële vermindering van de onderzoekslast moeten voorstaan. **We hebben in Nederland een cultuur gecreëerd waarin we niets meer kunnen of durven beslissen zonder duur onderzoek te hebben gedaan.** Het is in mijn ogen een zichzelf in stand houdende cultuur geworden, waarin adviseurs en ambtenaren alles tot op de bodem onderzoeken. Terwijl het aantoonbaar is dat zoveel onderzoek de kwaliteit van besluiten rondom ruimtelijke ordening niet per se ten goede komt – integendeel.”

Jan Pronk

Voormalig parlementslid en
minister van Ontwikkelingssamenwerking en VROM

Voldoende kaders aanwezig

“In het nieuwe regeerakkoord hoeven geen nieuwe afspraken te worden gemaakt omtrent ruimtelijke ordening. De huidige Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening ‘Ruimte maken, ruimte delen’ biedt namelijk al uitstekende kaders. In dit stadium zou ik er dan ook voor willen pleiten om de criteria voor ruimtelijke kwaliteit, zoals omschreven in de Planologische Kern Beslissing (PKB) Deel 3, paragraaf A3, wettelijk vast te leggen. In deze paragraaf zijn zeven criteria van ruimtelijke kwaliteit beschreven.

Het is in mijn ogen niet nodig om telkens iets nieuws te verzinnen. Temeer omdat er al overeenstemming bestaat over de in de PKB Deel 3 genoemde criteria voor ruimtelijke kwaliteit. **De verschillende criteria zijn het interdepartementale ambtelijke overleg al gepasseerd, overeind gebleven in het bestuurlijke overleg en politiek onderschreven door het kabinet.** De laatste versie van de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening is weliswaar niet door het parlement besproken, maar de criteria voor ruimtelijke kwaliteit – en het wettelijk vastleggen daarvan – waren in het vooroverleg in de Tweede Kamer onomstreden. Waarom zouden we dan het wiel opnieuw uitvinden en nieuwe criteria voor ruimtelijke kwaliteit bedenken?”

Zeven criteria van ruimtelijke kwaliteit

- **Ruimtelijke diversiteit**, waarbij ondermeer verschillen tussen stad en land moeten worden geaccentueerd. Uiteenlopende stedelijke milieus en landschappen moeten hun eigen karakter kunnen behouden en versterken.
- **Economische en maatschappelijke functionaliteit**, waarbij functies als wonen, werken,

mobility en ontspanning elkaar niet mogen verdringen, maar juist moeten versterken.

- **Culturele diversiteit**, waarbij er ruimte moet worden gecreëerd voor een verscheidenheid aan culturele, recreatieve en bewegingsactiviteiten. Naast de technologische vernieuwingen moet ook de historie zichtbaar blijven.
- **Sociale rechtvaardigheid**, waarbij ruimtelijke omstandigheden iedereen kans moeten bieden op een gezond bestaan. Ongelijkheid tussen sociale groepen en tussen regio’s moet worden tegengegaan. Ook lagere inkomensgroepen behoren toegang te hebben tot wonen, werken, recreatie en mobiliteit en er mag geen rijk landelijk gebied ontstaan, in contrast met arme steden.
- **Duurzaamheid**, waarbij ecologisch waardevolle systemen in stand moeten worden gehouden of worden hersteld. Ook het ruimtelijk systeem van steden en platteland moet duurzaam zijn.
- **Aantrekkelijkheid**, ons realiserend dat behoud van landschap- en stedenschoon een cultuuropgave is. Er is meer aandacht nodig voor ontwerp en inrichting, niet alleen van stad en landschap, maar ook van de inpassing van infrastructuur.
- **Menselijke maat**, want de inrichting van de ruimte moet passen bij de behoeften en de belevingswereld van de burgers. Zij mogen niet worden overweldigd door gebouwen en infrastructuur. ■

Blankensgoed in Voorthuizen en het uitbreidingsplan Zuidbroek in Apeldoorn staan centraal in de twaalfde aflevering van Straatbaksteen in nieuwbouwwijken. Blankensgoed gaat voor een tijdloos karakter, in Zuidbroek zorgt de straatbaksteen voor een ingetogen en kwalitatief hoogwaardige aansluiting bij de veelzijdige [12] architectuur.

STRAAT BAKSTEEN NIEUW BOUW WIJKEN

Voorthuizen: tijdloos karakter door gebakken materiaal in Blankensgoed

De bijzondere kleur bestrating geeft Blankensgoed een heel eigen karakter.

Een grote variatie van woningtypen met een natuurlijke overgang naar het buitengebied. Dat is het kenmerk van de nieuwe woonwijk Blankensgoed – een naam ontleend aan een boerderijcomplex dat er ooit stond – in Voorthuizen. De noordkant van de Gelderse dorpskern is sinds kort uitgebreid met zo'n 230 nieuwe woningen. Voorthuizen is daarmee de op twee na grootste kern binnen de gemeente Barneveld. Voor de bestrating heeft de gemeente gekozen voor een ongewone grijsgroene straatklinker.

Een gedegen beeldkwaliteitplan vormt de leidende basis voor de stedenbouwkundige opzet van de wijk Blankensgoed. Het plan geeft ook de kaders voor de

inrichting van de openbare ruimte. Berend Bouwmeester, beleidsmedewerker civiele techniek en coördinator van het team Weg- en waterbouw (Vastgoed en Infrastructuur) legt uit: “We wilden deze wijk een geheel eigen karakter meegeven. Uitgangspunt was daarbij om voor het bestratingsmateriaal een bijzondere kleur te gebruiken.”

GRIJSGROENE AANSLUITING

Om de kleur van de gebakken straatklinkers voor de wijk te bepalen, beoordeelden de stedenbouwkundigen van de gemeente verschillende steenmonsters. De keuze viel uiteindelijk op een klinker met een grijsgroene kleur. Die kleur vormt de basis in Blankensgoed. Het wijkbeeld bevat verder parkeervakken die zijn gemarkeerd met zwarte betonstraatsteen. De voetpaden zijn belegd met zwarte betontegels. Bouwmeester: “We wilden de kleur van het straatbeeld laten afwijken van wat gebruikelijk is in veel woonwijken. De grijsgroene kleur past goed bij de groene omzoming aan de zuidkant van de wijk. Aan de oost- en noordkant sluit het groene karakter van de beekzone mooi aan bij deze kleur.” De keuze voor de straatbaksteen heeft niet ter discussie gestaan, vertelt Bouwmeester. “Asfalt wordt weinig in woonstraten toegepast. Dat is meer iets voor wijkontsluitingswegen, waar je meer doorgaand verkeer hebt. Gebakken materiaal heeft een tijdloos karakter. Wat nu mooi is, is dat over 50 jaar nog.”

BETROKKEN BEWONERS

De planvorming van de openbare ruimte heeft ongeveer een jaar geduurd, vertelt Bouwmeester. “Voordat we met de uitvoering startten, hebben we een informatieavond gehouden. Alle huidige en toekomstige bewoners konden hun mening geven over het inrichtingsplan, het groenplan en de speelplaatsen. Ze waren erg betrokken bij de inrichting van de openbare ruimte.” Bewoners konden tijdens de avond hun mening kwijt over onder meer de kleurstelling van het bestratingsmateriaal en de invulling van de speelplaatsen.

De meeste opmerkingen zijn in het definitieve plan verwerkt. Toen de bewoners voor het eerst een voorbeeld van de gekozen straatbaksteen onder ogen kregen, was niet iedereen meteen enthousiast. “De meest gangbare kleur is natuurlijk een roodbruine steen. Maar nu een belangrijk deel van de wijk is gerealiseerd, zijn de meningen over de kleur bijgedraaid. Een bewoner vertelde dat hij de lichtgroene straatsteen in eerste instantie niet zo mooi vond. Nadat hij de straat in zijn geheel had gezien – met de zwarte voetpaden, de zwarte parkeerstroken en de grijsgroene straten – was hij helemaal bijgedraaid. Hij vond het de kleuren als geheel uiteindelijk heel mooi bij elkaar passen.” >

Zuidbroek: Ingetogen verbinding met gevarieerde architectuur

Aan de noordoostzijde van Apeldoorn ligt Zuidbroek. Een wijk op de overgang van de Veluwe naar de IJsselvallei, met in totaal zo'n 3.100 woningen. Drie brede lanen met aan weerszijden bomen lopen dwars door het landschap en geven de wijk – net als het nabijgelegen paleis Het Loo – een statige, voorname entree. Gebakken straatstenen in de openbare ruimte zorgen in Zuidbroek voor een ingetogen, kwalitatief hoogwaardige aansluiting bij de gevarieerde architectuur.

Gebakken straatklinker zorgt voor bindmiddel tussen verschillende stijlen.

Zuidbroek kent drie hoofdgebieden: De Wellen, Het Mozaïek en Het Rooster. Drie grote geasfalteerde wegen staan er haaks op twee oude linten, die als uitgestrekte tentakels de wijk verbinden met het nabijgelegen Zevenhuizen. Buiten de drie hoofdwegen wordt de bestrating van de wijk gekenmerkt door gebakken materiaal. Zuidbroek is een autoluwe wijk: binnen het hele gebied geldt voor auto's een maximum van 30 kilometer per uur. Zowel in sfeer als in inrichting wordt deze snelheidslimiet ondersteund met donkere basisgrondvlakken en uitgebreide groenvoorziening. Het gemoedelijke karakter van de straatklinker versterkt daarbij het huiskamergevoel van de wijk.

FEESTJE VIERNEN

JanAlbert van Buuren is ontwerper openbare ruimte. Vanuit het atelier van de gemeente Apeldoorn is hij met een team van vier mensen sinds 2000 betrokken bij het Masterplan wijken – van waaruit het stedenbouwkundig plan is opgesteld. Hij vertelt: “Zuidbroek kent een aantal deelgebieden, met veel variaties aan ruimte. De architectuur in de wijk heeft veel ruimte en vrijheid gekregen. Alles is mogelijk: hout, wit pleisterwerk, gebakken steen, etcetera.” Neem nou Het Mozaïek – het eerste gerealiseerde deelgebied van de wijk. De naam zegt het al: een veelzijdig wijkdeel met veel variatie in kleur en materiaal in de architectuur. Van Buuren: “De openbare ruimte moet tegenwicht bieden aan deze bonte verscheidenheid van stijlen. Bij de indeling is met name het verblijfskarakter van belang. We hebben gekozen voor een zo rustig mogelijk grondvlak.” De donkerbruin/zwarte, gebakken straatklinker – zonder vellingkant – draagt volgens hem bij aan die doelstelling. “Het is een neutrale grondkleur met een rustige en ingetogen uitstraling.” De openbare ruimte dient het cement te zijn tussen de deelgebieden, aldus Van Buuren. “Dit gebied dient zoveel mogelijk samenhang uit te stralen. De vormgeving van de openbare ruimte is bescheiden en ingetogen, de publieke ruimte is niet bedoeld om als ontwerper steeds je eigen feestje te vieren.”

GEEN MODEGRIL

Centraal in de wijk ligt een 30ha groot groengebied – het Wigpark – als onderdeel van de Groene Mal van Apeldoorn. Hierdoor wordt het groen van de bestaande wijk Zevenhuizen, via het nieuwe park Zuidbroek, verbonden met het buitengebied. De groene, Apeldoornse signatuur komt ook naar voren in de ruime groenvoorziening bij de lanen. Deze opzet draagt zo duidelijk bij aan het verblijfsklimaat van de wijk. “Maar ook de inrichting van de straten en het autoluwe karakter van de wijk speelt hierbij een rol”, stelt Van Buuren. “De donkere, gebakken klinkers vormen daarbij een onmisbare schakel. Voor die steen hebben we niet gekozen vanuit een soort modegril. Het is een keuze die staat, ook als we het gebied herbestraten. Een mooi vormgegeven ruimte moet ook mooi blijven.” ■

Project Zuidbroek, woningbouwlocatie en bedrijventerrein | Locatie Apeldoorn, oostelijk van de bestaande wijk Zevenhuizen | Opdrachtgever Dienst Ruimtelijke Ontwikkeling, gemeente Apeldoorn | Ontwerp Atelier Dienst Openbare Werken, gemeente Apeldoorn | Product Vormbak straatbakstenen zwart

---

DE BESTE ARGUMENTEN STAAN OOK ONLINE

www.straatbaksteen.nl biedt professionals en consumenten alle mogelijke informatie over het gebruik van straatbaksteen. Van producteigenschappen tot de voordelen, van toepassingsmogelijkheden tot praktische adviezen – de website geldt als bron van informatie én inspiratie voor professionals werkzaam in de openbare ruimte. Bovendien kunt u online alle nummers van Contour teruglezen.

www.straatbaksteen.nl

OVER SPS

De **Stichting Promotie Straatbaksteen** (SPS) heeft als doel het bevorderen van een kwalitatief en kwantitatief goede toepassing van straatbaksteen, een en ander in het belang van een goede ruimtelijke kwaliteit van de gebouwde en ongebouwde omgeving.

Fabrikanten:

GRH Clay Solutions - www.crhclaysolutions.nl

Wienerberger
Building Value

Wienerberger - www.terca-sstraatbakstenen.nl

VANDERSANDEN
CREATING QUALITY BRICKS

Vandersanden - www.vandersanden.com
